

**ESADEFENDİZÂDE
EBÛSAİD MEHMED EFENDİ**

(bk. EBÛSAİD MEHMED EFENDİ).

**ESADEFENDİZÂDE
MEHMED ŞERİF EFENDİ**

(bk. MEHMED ŞERİF EFENDİ).

ESAHHU'İ-KÜTÜB

(أصح الكتب)

Hadis literatüründe en güvenilir hadis kitabı için kullanılan tabir.

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre bu tabirle *Şaḥīḥ-i Buḥārî* kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih kitap olarak kabul edilen bu eser, gerek râvilerinin güvenilir ve hadislerinin sahih olması, gerekse tertip ve tasnif bakımından mükemmel bulunması sebebiyle bu vasfa layık görülmüştür. Hâkim en-Nisâbü'rî ve Kuzey Afrikalı (Mağribli) bazı âlimlere göre ise esahhu'l-kütüb *Şaḥīḥ-i Müslim*'dir. Ancak bu görüş diğer bazı âlimler tarafından, Müslim'in eserinin tertip ve tasnif bakımından daha mükemmel olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

İmam Şâfiî'ye göre, yeryüzünde Allah'ın kitabından sonra en sahih kitap Mâlik b. Enes'in *el-Muvaṭṭaʾ* adlı eseridir; ancak Şâfiî bunu söylediği zaman *Şaḥīḥ-i Buḥārî* ve *Şaḥīḥ-i Müslim* henüz tasnif edilmemişti. Bu bakımdan İmam Şâfiî'nin bu görüşü esahhu'l-kütüb terimi açısından mutlak olarak geçerli kabul edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Salâh, *ʿUlāmü'l-ḥadîs*, s. 17-19; Tâhir el-Cezâirî, *Tevciḥü'n-naẓar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rîfe), s. 85-86; *Tecrid Tercemesi*, I, 50, 216-220; Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, Ankara 1985, s. 47-51.

MÜTEBA UĞUR

ESAM, Ebû Bekir

(أبو بكر الصم)

Ebû Bekr Abdurrahmân
b. Keysân el-Esamm
(ö. 200/816)

Basra Mu'tezilesi'ne bağlı tefsir,
kelâm ve fıkıh âlimi.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Doğum tarihi bilinmemekle beraber Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf, Nazzâm, Bişr b. Mu'temir ve Muammer b. Abbâd es-Sülemî'nin dahil bulunduğu altıncı tabakada yer

alması dikkate alınırsa hicrî II. yüzyılın ilk yarısında Basra'da doğduğu söylenebilir. Burada Muammer b. Abbâd, Hafs el-Ferd, Ali b. Muhammed el-Medâinî ve Ebû Şemir el-Haneî ile birlikte Ma'mer Ebû'l-Eş'as'ın öğrencisi oldu. Şehristânî, Esamm'ı Hişâm b. Amr el-Fuvatî'nin talebeleri arasında göstermiş (*el-Milel*, I, 31, 72) ve müsteşrik Montgomery Watt aynı görüşü benimsemişse de (*İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 273) bu doğru değildir. Çünkü Hişâm b. Amr Muammer b. Abbâd'ın öğrencisidir ve Esamm'ın fikirlerine reddiyeler yazmıştır. Bu durum, Hişâm'ın Esam'dan bir nesil sonra yaşadığını gösterir. Şehristânî'nin sözünü ettiği Ebû Bekir el-Esam ise İbn Ebû Duâd'ın tahrikiyle devrin âlimlerini **hal-ku'l-Kur'ân*** konusunda sorguya çektiğinden adı **mihne*** olayına karışan ve bundan dolayı tekfir edilen Mısır Kadısı Ebû Bekir Muhammed b. Ebû'l-Leys el-Esam (ö. 235/850) olmalıdır. Ali Sâmi en-Neşşâr, herhangi bir kaynak göstermek-sizin Esamm'ın, Ebû'l-Hüzeyl'in Nazzâm'dan sonra gelen en meşhur talebesi olduğunu yazar (*Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, I, 530). Halbuki Malatî, Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ın Esamm'ı tenkit ederek ona Farsça'da "eşek sürücüsü" anlamına gelen Harbân lakabını taktığını nakleder; İbn Hacer de Esamm'ın Allâf'tan daha yaşlı olduğunu belirtir. Bu bilgiler Esamm'ın Allâf'a öğrencilik yapmadığını açık bir şekilde ortaya koymazsa da bu ihtimali zayıflatıcı mahiyettedir. Bununla beraber Malatî'nin rivayeti Esam'la Allâf arasında bazı görüş ayrılıklarının bulunduğu göstermekte, bir kısım kaynaklar da ikisi arasında birçok münâzaranın yapıldığını kaydetmektedir. Ayrıca Esamm'ın Dirâr b. Amr ile bazı görüşleri paylaştığı dikkate alınırsa ondan istifade ettiğini söylemek mümkündür.

Esam hicrî II. yüzyılın son çeyreğinde Basra'da bir ders halkası kurdu ve birçok talebe yetiştirdi. En meşhur talebesi, Mısır'da İmam Şâfiî ile yaptığı münâzaralarla tanınan İbrâhim b. İshak b. Uleyye'dir. Devrinde Basra'nın en büyük âlimi sayılan Esam, Hişâm b. Hakem ile çetin münazaralar yaptı. Son derece fakir olmasına rağmen devlet adamlarından görev istemeyip zâhidâne bir hayat yaşamayı tercih etti. Hatta talebeleri ona, "Herkes hocası sayesinde önemli makamlara yükselirken biz senden bir şey görmüyoruz" deyince, "Ben Allah rızası için bir arada olduğumuzu sanıyorum" cevabını verdi. Vefatı için 200, 201, 235, 240 gibi farklı tarihler zikrediliyorsa da

bunlardan ilki daha isabetli görünmektedir. Zira Sümâme b. Esres'ten gelen bir rivayete göre, Halife Me'mûn 200 veya 201 yılında Merv'den Bağdat'a döndükten sonra Sümâme b. Esres'ten övmekle bitiremediği Esamm'ı meclisine getirmesini istemiş, o da Esamm'ın kendisinin dönüşünden az önce vefat ettiğini söylemiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 214). Ayrıca 199 (814-15) yılında vefat eden Hişâm b. Hakem ile yaptığı son tartışmaların bir müddet sonra öldüğünün bildirilmiş olması da bunu teyit eder mahiyettedir. İsmâil Paşa'nın, Ebû Bekir Abdurrahman b. Keysân b. Cerîr el-Emevî adıyla kaydedip Bağdatlı bir muhaddis olarak tanıttığı ve Düceyl nehrinde Muhammed b. Eş'as ile birlikte öldüğünü belirttiği kişi (*Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 512) Esam'dan başka bir şahıs olmalıdır.

Devrinin büyük hatiplerinden olan Esam Basra Mu'tezilesi'ne bağlı olmasına rağmen tefsir, bilhassa kelâm ve fıkıh sahalarında kendine has fikirleriyle meşhur olmuş bir âlimdir. Tefsire dair bazı orijinal görüşleri Cübbâî, Mâtürîdî ve Râzî gibi âlimler tarafından önemli görüşlere nakledilmiştir. Ona göre mânası herhangi bir delile muhtaç olmayacak ve bir itiraza mahal bırakmayacak tarzda açık olan âyetler muhkem, mânası ancak akıl yürütme ile anlaşılabilenler ise müteşâbihtir. Meselâ geçmiş milletlerin kıssalarını konu edinen âyetlerle Allah'ın varlığını ve birliğini dile getiren yaratılış âyetleri muhkem grubuna, kıyametin kopacağını, insanların öldükten sonra diriltileceğini ve Allah'a âsi olan kulların azap göreceğini haber veren âyetler, haber verdikleri konuların mahiyetlerinin anlaşılmasından müteşâbih grubuna girerler (Eş'arî, s. 223). Abdülkâhîr el-Bağdâdî, Esamm'ın muhkem ve müteşâbihi bu şekilde tarif etmesini yanlış bulur. Çünkü bu durumda ahkâm âyetleri tarifi dışında kalmakta, muhkem ve müteşâbih türlerinden hiçbirine girmemektedir (*Ulûlû'd-dîn*, s. 222). Halbuki Kur'an âyetleri ya muhkemdir veya müteşâbihtir, bunların dışında üçüncü bir şık yoktur (Âl-i İmrân 3/7). Fahrreddin er-Râzî de Esamm'ın bu açıklamasını eksik kabul eder (*Tefsîr*, VII, 170-171). Josef Van Ess, Esamm'ın müteşâbihatın mânasının dünyada anlaşılamayacağı, ancak âhirette bilinebileceği görüşünde olduğunu öne sürer (*El² Suppl.* [İng.], s. 90). Kaynakların Esamm'a atfettiği görüşlerle bağdaşmayan bu iddianın yanlış bir değerlendirmenin sonucunda ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Râzî'

nin Esam'dan bazı iktibaslar yapması, hatta bir Mu'tezilî olan Cübbâ'nin tenkitlerine karşı Esamm'ın tefsirlerini isabetli bularak savunması (*Tefsîr*, II, 12; V, 80; VI, 178; VII, 44) onu beğendiğinin işareti sayılabilir. Ancak Râzî, Bedir Gazvesi'nde meleklerin müminlerle birlikte düşmana karşı savaştığının Esam tarafından kabul edilmeyişini tenkit eder ve bu tutumunun Peygamber'e ve Kur'an'a olan imanı ile çeliştiğini belirtir (*a.g.e.*, VIII, 213).

Hişâm b. Hakem dışındaki bütün kelâmcılar âlemin cevher ve arazlardan ibaret olduğunu kabul ederken Esam âlemde sadece cevherlerle cisimlerin bulunduğunu, bunların dışında araz diye bir şey olmadığını savunmuştur. Buna göre üç boyutu bulunan, hareket eden veya duran, birleşik veya ayrı olan, canlı ve cansız, kokulu ve renkli olan cisim vardır; cisimden ayrı olarak genişlik, uzunluk, derinlik, hareket, sükûn, birleşme, ayrılma, hayat, ölüm, koku ve renk gibi arazlar mevcut olmadığı gibi bunların cisimde kûmün halinde (tabiatında mevcut) bulunması da söz konusu değildir. Esam bu görüşe bağlı olarak ruhun bedenden ayrı bir mevcudiyetinin bulunmasını, insanın hayat, ölüm, kudret, acz gibi cisminden ayrı niteliklere sahip olmasını imkânsız kabul etmiş, Kur'an'ın da cisim olduğunu ileri sürmüştür. Onun araz konusundaki bu telakkileriyle Hişâm b. Hakem'in düşünceleri arasında açık bir benzerlik göze çarpmaktadır. Öyle anlaşıyor ki Hişâm'la yaptığı tartışmalar sonunda onun fikirlerinin tesiri altında kalmıştır. Ebû'l-Hüze'yl el-Allâf arazlar hakkındaki görüşlerinden dolayı Esamm'ı tenkit etmiş, Hişâm b. Amr el-Fuâtî de hareket konusundaki iddialarına karşı *er-Red 'ale'l-Eşam fi nefyi'l-harekât* adlı bir eser yazmıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 214).

Esam, belki de benimsediği tabiat felsefesinin bir sonucu olarak Allah'ın sıfatlarını kabul etmemiştir. Ona göre zât-ı ilâhiyyenin ötesinde sıfatlar yoktur. Bu sebeple Allah için, "Zâtıyla kâim olan ezeli bir kelâmı konuşucudur" denemez (Nesefî, vr. 80^b, 168^a). Allah'ın hayat, kudret, acz ve benzeri nitelikleri cisimden soyutlanmış olarak yaratması imkânsızdır. Allah ma'dûm'u bilmez, zira ma'dûm bir "şey" değildir. Şu halde Allah âlemi yaratmadan önce onun hakkında bir şey bilmiyordu. Böylece Esam Allah'a bilgisizlik isnat etmekle hem Mu'tezile hem de Ehl-i sünnet'ten, ma'dûmu bir "şey" saymamakla da Mu'tezile'den farklı düşünmüştür.

Bağdâdî'nin naklettiğine göre Esam, günah işlemeyen meleklerin peygamber-

lerden üstün, Hârût ve Mârût gibi küçük günah işleyen meleklerin ise peygamberlere nisbetle aşağı mertebede olduğu görüşündedir (*Üşûlû'd-dîn*, s. 295). Ancak Fahreddin er-Râzî Esamm'ın, herhangi bir ayırım yapmadan bütün meleklerin insanlardan üstün olduğu kanaatini taşıdığını kaydeder (*Tefsîr*, XV, 111). Esamm'a göre iman iyi amellerin bütününden oluşur. Büyük günah işleyen kimse bu fiili yapmakta ısrar ederek ölse bile imandan çıkmaz. Bir mümine günahından dolayı münafık veya kâfir sıfatı verilemez, ancak fâsik denilebilir. Büyük günah işleyen müminlerin cehennem gireceklerine, naslarla veya bunların te'vil edilmesiyle değil sadece ehl-i kiblenin, ilâhî emirlere isyan edenleri Allah düşmanı sayması itibarıyla hükmedilebilir. Esam bu görüşüyle de Mu'tezile'den ayrılarak Ehl-i sünnet'in fikrini benimsemiştir. Mu'tezile'nin üzerinde ittifak ettiği beş esastan (usûl-i hamse) biri olan **emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker*** konusunda da Esamm'ın görüşü farklıdır. Ona göre bu ilke, Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi fiilî yaptırımlarla değil kötülük yapanları sözlü olarak uyarmak ve kötülüğe karşı kalben buğzetmek suretiyle yerine getirilmelidir. Nitekim konu ile ilgili âyetler de bunu göstermektedir (meselâ bk. Âl-i İmrân 3/104).

Esamm'ın siyasî fikirleri de ilgi çekicidir. Bazı Hâricîler'in dışında bütün müslümanlar bir devlet başkanı seçmeyi zorunlu gördüğü halde Esam bu fikre katılmamıştır. Ona göre vahiy de akıl da devlet için bir başkan seçmeyi zaruri kılmaz. Müslümanlar Kur'an'ın gösterdiği yolda yürüyüp birbirlerine karşı adaletli davrandıkları, haklarını ve vazifelerini bilip bunlara riayet ettikleri sürece kendilerini idare edecek bir başkan seçmeye ihtiyaç yoktur. Bununla birlikte devlet başkanı seçme fikri bütün toplumlarca benimsenmiştir. Şu halde devlet başkanının seçimi icmâa dayanır, meşruiyeti de icmâ şartına bağlıdır. Bu sebeple Esam, hakkında icmâ bulunan ilk üç halifenin hilâfeti meşrû kabul etmekte, Hz. Ali'nin halifeliğini ise icmâa dayandırmadığı için geçerli saymamaktadır. Buna karşılık herkesin rızasına mazhar olduğunu belirttiği Muâviye'yi meşrû halife olarak görmektedir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî hakem olayında, ümmetin bir halife üzerinde birleşmesini sağlamak gayesiyle Hz. Ali'yi hilâfetten azletmekle doğru bir hareket yapmıştır. Muâviye, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'ın Ali'ye karşı savaşmaları, devlet reisinin

ittifakla seçilmesi gayesine yönelikse tasvip edilir, kendilerine bir pay çıkarmak maksadına bağlı ise hatalı sayılır. Esamm'a göre devlet reisliğinde esas olan ümmetin icmâ olmakla birlikte değişik bölgelerde aynı anda birkaç halife bulunabilir. Hz. Peygamber'in çeşitli bölgelere valiler tayin etmesi bunun için bir delil teşkil eder. Gerek devlet başkanlığı ile ilgili görüşleri, gerekse Hz. Ali ile muhalifleri hakkında verdiği hükümler dolayısıyla Mu'tezile bilginleri Esamm'ı kendi mezheplerinden saymamışlardır. Goldziher, Esamm'ın siyasî konulardaki görüşlerini o dönemde tercüme edilmiş olan Aristo'nun eserlerinden faydalananarak ortaya koyduğunu iddia ederse de (*EI² Suppl.* [İng.], s. 90) iddiasını ispat edecek herhangi bir delil göstermez. Esam, kendine has olmak üzere ortaya koyduğu birçok görüşle müstakil bir mütefekkir olduğunu ispat ettiğine göre onun fikirlerine mutlaka dışarıdan bir kaynak aramak isabetli görünmemektedir. Bısr b. Mu'temir Esamm'ın kelâmî görüşlerini çeşitli şiirlerinde reddetmiştir. Esamm'ın fikirlerini benimseyenlere Esammîye adı verilmiştir. Bazı kaynaklar Esamm'ı kendi zamanında fıkı en iyi bilen bir âlim olarak tanıtır ve bu alanda da kendine has görüşleri olduğunu kaydeder (İbnü'l-Murtazâ, *el-Münve ve'l-emel*, s. 33).

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, Esamm'a ait olmak üzere tefsir, fıkıh, kelâm, mezhepler tarihi ve dinler tarihine dair yirmi yedi eserin adını kaydederse de bunlardan günümüze kadar geldiği sanılan eseri *Tefsîrül-Kur'an*'dır. Brockelmann, kaynakların takdirle bahsettiği (Dâvûdî, I, 269) ve Mu'tezile tefsirlerinin en önemlisi saydığı bu esere ait bir yazmanın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Kılıç Ali Paşa, nr. 53) bulunduğunu bildirmektedir (*GAL Suppl.*, II, 984). Ancak yapılan inceleme sonunda söz konusu tefsirin Ebû Bekir Abdurrahman b. Keysân el-Esamm'a değil, ilk mutasavvıflardan Ebû Abdurrahman Hâtim b. Unvân (Yûsuf) el-Esamm'a (ö. 237/851) ait olduğu anlaşılmıştır. Tefsirin müellifiyle ilgili yegâne bilgi, kitabın alt kenarında bulunan "Tefsîrül-Esamm" kaydından ibarettir. Eserin ilk ve son ciltleri kayıptır. Mevcut altı cildi, Bakara sûresinin yarısından itibaren Rahmân sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmekte olup meşhur sûfi Hâtim el-Esam tarafından yazılan tefsirin şerhi mahiyetindedir. Çünkü birçok yerde *قال المصنف قدس سره* ibaresi yer almaktadır. Bu husus, eserin Esam gibi Mu'tezilî bir âlime ait olmasını imkânsız kılar.

Nitekim İbnü'n-Nedîm de tefsir kitaplarını sayarken Esam adlı iki âlim tarafından yazılan ayrı ayrı tefsirler bulunduğunu belirtir (*el-Fihrist*, s. 36-37). Eserde yer alan, "Bu açıklama ile musannifin açıklaması arasında ne fark vardır dersin şöyle derim" (vr. 60^a) tarzındaki bazı ifadelerden eserin bir şerh olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Tefsiri şerh edenin adı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte Beyzâvî ve İbn Kemal gibi müfessirlerden bahsetmesi, İmam Şâfiî ve Kâdî Beyzâvî'yi tenkit edip Hanefî görüşleri savunması (vr. 1^a, 6^b, 12^a), şârihin son devirlerde yaşamış Hanefî bir âlim olduğu izlenimini verir. Esamm'a nisbet edilen diğer eserlerden bazıları şunlardır: *Kitâbü't-Tevhîd*, *el-Beyân 'an esmâ'illâh*, *el-Hüccce ve'r-rusûl*, *er-Red 'ale'l-Mücbire*, *er-Red 'ale'l-yehûd*, *er-Red 'ale'l-mecûs*, *er-Red 'ale'd-Dehriyye*, *el-İmâme*, *Ma'rifetü vüçûhi'l-kelâm*, *Kitâb 'alâ ehli'l-fetvâ* (İbnü'n-Nedîm, s. 214).

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd* ('Aķâ'idü's-selef içinde), s. 129; Nevbahtî, *Fıraku's-Sî'a*, s. 14; Es'arî, *Maķâlât* (Ritter), s. 223, 242, 269-270, 278, 328, 331, 343, 451, 453, 456, 467, 564, 588; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, I, 59, 95, 103; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 324; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 39; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teced-düd), s. 36-37, 214; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muġnî*, XX/2, s. 61; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 7, 222, 271-272, 287, 291, 292, 295; a.mlf., *el-Farķ* (Abdülhamîd), s. 115, 116, 164; İbn Hazm, *el-Faşl* (Umeyre), III, 34; IV, 80, 122, 233; V, 19, 201-202; Ebû Ya'lâ, *el-Mu'temed* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, s. 37, 222; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 21; Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn* (nşr. Hans Peter Linss), Kahire 1381/1963, II, 186; Neseî, *Tebsiratü'l-edille*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 496, vr. 80^b, 168^a, 252^b; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 516-518, 527, 564; Şehrîstânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 31, 72, 76; a.mlf., *Nihâyetü'l-ikdâm*, s. 481; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb*, II, 12; V, 80; VI, 178; VII, 44, 170-171; VIII, 213; XV, 111; Zehebî, *A'lamü'n-nûbelâ*, IX, 400; İbnü'l-Murtazâ, *el-Münye ve'l-emel* (nşr. T. W. Arnold), Haydarâbâd 1316, s. 32-33; a.mlf., *Ṭabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 56-57, 72; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 427; Dâvudî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn*, I, 269; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 582; Keşfü'z-zunûn, I, 447; Hediyyetü'l-'arîfîn, I, 512; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 984; Sezgin, *GAS*, I, 614-615; Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefşir ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1961-62, I, 388; Ahmed Emîn, *Ḍuĥa'l-İslâm*, Beyrut 1351-55/1933-36, III, 183, 184; A. Sâmî en-Neşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1966, I, 456, 530; A. S. Tritton, *İslâm Kelâmı* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1983, s. 126-127; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 180, 273, 277, 279, 285; Josef Van Ess, *"al-Aşamm"*, *El² Suppl.*, (İng.), s. 88-90.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ESAM, Ebû'l-Abbas

(أبو العباس الأصم)

Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb
b. Yûsuf el-Esam en-Nisâbü'rî
(ö. 346/957)

Horasanlı muhaddis.

247'de (861) Nîşâbur'da doğdu. Benî Ümeyye ile olan münasebetinden dolayı Ümevî nisbesiyle de anılır. Babası muhaddis ve verrâk* Ebû'l-Fazl Ya'kûb b. Yûsuf, İshak b. Râhûye ve Ali b. Hucr gibi âlimlerden ders almış, İbn Mahled el-Attâr, İbn Ebû Hâtîm gibi tanınmış simalara hocalık yapmış bir âlimdir. 265 (878) yılında oğlu Muhammed'i yanına alarak İsfahan, Mekke, Askalân, Bağdat, Mısır, Dimaşk, Beyrut, Küfe gibi ilim merkezlerini dolaştı ve meşhur âlimlerin kitaplarını bizzat kendilerinden dinlemesini sağladı. Esam, bu seyahatlere başlamadan önce memleketinin iki muhaddisi Ahmed b. Yûsuf ile Ahmed b. Ezher'den hadis okumasına ve onların Nîşâbur'daki en son talebesi olmasına rağmen kendilerinden yazdığı hadisleri kaybetmişti. Bağdat'ta hocaları arasında bir benzerini görmediğini söylediği Abbas b. Muhammed ed-Dûrî ile Muhammed b. İshak es-Sâġânî, Mısır'da fakih ve muhaddis Rebî b. Süleyman el-Murâdî, Dimaşk'ta Ebû Zû'r'a ed-Dimaşkî, Beyrut'ta Beyrûtî diye tanınan mukrî ve muhaddis Abbas b. Velîd ve Küfe'de Utâridî diye bilinen Ahmed b. Abdülcebbar gibi ünlü hocalardan hadis rivayet etti. On sekiz yaşında başladığı hadis tahsili on iki yıl sürdü. Otuz yaşından itibaren işitme duyusu zayıflamaya başladı ve zamanla büsbütün işitmez oldu; bu sebeple "Esam" (sağır) lakabıyla tanındı.

Uzun bir ömür süren Esam ileri gelen muhaddislerden âlî rivayetlere sahip oldu ve bu sebeple talebeleri çoğaldı. Bunlardan Hâkim en-Nisâbü'rî, İslâm dünyasının dört bir yanından gelen muhaddisleri onun kapısında beklerken gördüğünü, baba, oğul ve torun olmak üzere üç neslin ona talebelik ettiğini söylemektedir. Binlerce talebesi arasında muhaddis ve müellif Ebû Ali el-Kabbânî ile (ö. 289/902) Ebû Ali en-Nisâbü'rî, Ebû Bekir Ahmed el-İsmâîlî, Ebû Abdullah İbn Mende, meşhur sûfî Ebû Abdurrahman es-Sülemî, İbn Adî, Şâfiî fakihî Ebû't-Tayyib Sehl b. Muhammed es-Su'lûkî gibi eser vermiş âlimler de vardır. Ebû Nuaym el-İsfahânî de ondan icâzet yoluyla rivayette bulunmuştur.

Esam herkesle iyi geçinen, güzel huylu bir insandı. Mecbur kaldıkça kitap istinsah ederek geçimini sağlardı. Mahallesindeki mescidde yetmiş yıl müezzînlilik yapmıştır. Bütün dikkatini hadis rivayetine sarfettiği için bir gün ezan okumaya başlarken "Allahü ekber" diyecek yerde, "Ahberenâ Rebî" b. Süleyman, ahberenâ eş-Şâfiî" diye bağırıldığı rivayet edilir. Ölümünden bir müddet önce gözlerini de kaybetti. 346 yılı Rebîülâhîr ayında (Temmuz 957) Nîşâbur'da vefat etti.

Hadislerini ihtiva eden bazı cüzler Dârü'l-kütüb'iz-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 31, 64/8, 89/15, 28).

BİBLİYOGRAFYA:

Sem'ânî, *el-Ensâb*, I (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî), Haydarâbâd 1961-66 — Beyrut 1400/1980, s. 294-297; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Haydarâbâd 1375-77/1955-58, III, 860-864; a.mlf., *A'lamü'n-nûbelâ*, XV, 452-460; XII, 497, 523, 588, 593; Safedî, *el-Vaṣṣ*, V, 223; a.mlf., *Nektü'l-himyân ft nûketi'l-'umyân* (nşr. Ahmed Zeki), Kahire 1329/1911, s. 279; İbn Taġriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1956 — Kahire 1383/1963, III, 317; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51 — Beyrut, ts. (Dârü lhyâi't-türâsî'l-Arabî), II, 373-374; Sezgin, *GAS*, I, 186; R. Blachère, "al-Aşamm", *El²* (Fr.), I, 707.

M. YAŞAR KANDEMİR

ESÂME

(إسماء)

Kapıkulu askerlerinin isim ve maaşlarının kayıtlı olduğu defterleri, bu defterlerdeki isimleri ve daha çok burada adı geçenlerin ellerindeki belgeyi ifade eden tabir.

Arapça *esmâ* (ismin çoġulu) kelimesinin çoġulu *esâmîden* bozulmadır. Osmanlılar'da devletten maaş alan kapıkulu askerlerinin adları, diğer malî kayıtlarda olduğu gibi, okunması zor bir yazı türü olan siyâkatla tutulan ve bazan kütük adıyla da anılan ulûfe defterlerine kaydedilirdi. Bu defterlerde geçen isimler bir çeşit kadro kaydı olduğundan bunlara *esâme*, burada adı geçen kapıkulu askerlerine verilen belgelere de *esâme kâġıdı* veya *esâme pusulası* denirdi. İlgili defterdeki kayda uygunluğunu belirtmek için mühürlenilen bu kâġıtlar, ayrıca "mühürlü" anlamına gelen *memhûr* adıyla da anılırdı. Adı ulûfe defterinde yazılı olup elinde *esâme kâġıdı* bulunduranlara *esâmeli* adı veriliirdi. Ocak düzeninin henüz bozulmadığı dönemlerde ölen, ocaktan çıkarılan veya idam edilenlerin adı siyah mürekkeple defterden silinir, buna da "esâme çalmak" denirdi.